

ЛЕКЦІЯ 5.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ
МОЛОДІЖНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: СТРАТЕГІЯ, ТАКТИКА,
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

План

1. Протидія молодіжній злочинності як елемент забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану.
2. Роль правоохоронних органів у протидії молодіжній злочинності в умовах правового режиму воєнного стану: інформаційно-аналітичне забезпечення ОРД, тактика отримання достовірної інформації, етичні та правові межі її використання.
3. Організаційні та тактичні особливості проведення допиту підозрюваних при розслідуванні групових злочинів неформальної молоді: особливості отримання інформації, забезпечення законності, недопущення порушень прав людини.
4. Захист прав потерпілих під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).
5. Спеціальна техніка та інформаційне забезпечення розслідування групових злочинів неформальної молоді.

Мета: систематизувати знання про організаційно-правові засади протидії молодіжній злочинності як складової забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану, сформувати практичні навички з застосування інформаційно-аналітичних технологій, спеціальної техніки, тактичних прийомів оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування з урахуванням принципів законності, дотримання прав людини і потерпіло-орієнтованого підходу при розслідуванні групових злочинів неформальної молоді.

Перелік ключових термінів і понять з теми: інформація, кримінальна аналітика, автоматизовані інформаційні системи, інформаційні технології, інформаційно-аналітичне забезпечення, програмне забезпечення, оперативно-розшукова діяльність, молодіжна злочинність, спеціальна техніка, цифрові технології, молодь, молодіжне угруповання, молодіжна злочинність, кримінальне правопорушення, потерпілий, розслідування, захист прав потерпілих, підхід орієнтований на потерпілого.

1. Протидія молодіжній злочинності як елемент забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану.

Протидія молодіжній злочинності є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, особливо в умовах воєнного стану. Вона має комплексний соціально-правовий характер і безпосередньо пов'язана із завданнями демократизації, реформування правоохоронної системи та зміцнення інституційної спроможності держави. Воєнна агресія Російської Федерації проти України істотно загострила криміногенну ситуацію в державі. Політична нестабільність, економічні втрати, масове внутрішнє переміщення населення, руйнування соціальної інфраструктури та психологічна травматизація молоді створили сприятливі умови для поширення злочинності, зокрема у молодіжному середовищі.

Молодь України стикається з безпрецедентними викликами, обумовленими соціально-економічною нестабільністю, вимушеним переміщенням, втратою родинних зв'язків і друзів, перебуванням на окупованих територіях, а також масштабними соціальними трансформаціями, спричиненими повномасштабною війною в Україні. За результатами комплексного дослідження «Молодь України: виклики та адаптація в умовах воєнного стану» (2025 р.), 82% опитаних молодих людей зазначили, що зазнали тих чи інших втрат через війну, зокрема: зниження або втрату доходу (36%), погіршення психічного здоров'я (28%), розрив стосунків або розлуку з сім'єю (по 18%), вимушене переміщення (16%), смерть близьких (14%), пошкодження житла чи травмування внаслідок бойових дій (по 6%) [1, с. 13 - 14]. Крім того, 40% респондентів вказали на недостатність коштів навіть для задоволення базових потреб, 19% - на відсутність можливостей самореалізації, ще 19% - на неможливість працевлаштування. Наведені дані демонструють зростання соціальної напруги, що безпосередньо впливає на девіантну поведінку молоді та формування криміногенних ризиків. Аналітичний центр дослідження соціальних трансформацій Cedos у дослідженні «Вплив війни на молодь в Україні» (2024 р.) наголошує, що молоді люди, які втратили стабільність і соціальні зв'язки, стають більш уразливими до проявів агресії, стресових розладів і девіантної поведінки, що потребує системної уваги з боку правоохоронних органів [2], адже сучасна злочинність демонструє стійку тенденцію до «омолодження». Молоді особи віком від 14 до 35 років дедалі активніше залучаються до кримінальної діяльності, зокрема до:

- особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки;

- колабораційної діяльності та державної зради;
- незаконного обігу зброї і наркотичних засобів;
- торгівлі людьми;
- кіберзлочинності та шахрайства в мережі Інтернет;
- сприяння незаконному перетину державного кордону особами призовного віку.

Цілком логічним є висновок В. Бабакіна, що криміналізація молодіжного середовища становить реальну загрозу як обороноздатності держави, так і стабільності післявоєнного суспільного розвитку [3, с. 24]. Вчений наводить наступні дані: за даними Офісу Генерального прокурора України, у 2021 - 2022 роках спостерігається різке зростання кількості кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, зокрема:

- державна зрада - 208 (2021) / 1957 (2022);
- колабораційна діяльність - 0 / 3851;
- пособництво державі-агресору - 0 / 379;
- шпигунство - 9 / 40;
- диверсія - 18 / 64;
- перешкоджання діяльності ЗСУ - 7 / 76 [3].

При цьому молоді особи становлять переважну більшість серед суб'єктів зазначених злочинів. Їх питома вага у загальній кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у 2021 - 2022 рр. у середньому становила 79,2 %, а у структурі тяжких та особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки - 82,4 %.

Найпоширенішими видами злочинів, вчинених молоддю, залишаються:

- крадіжки - 91,7 %;
- незаконний обіг наркотиків - 84,9 %;
- шахрайства (у т.ч. під виглядом допомоги військовим та переселенцям) - 57,1 %;
- умисні вбивства - 30,5 %;
- колабораційна діяльність - 69,8 %.

Зазначені показники свідчать про формування стійкої кримінальної субкультури серед частини молоді, яка швидко адаптується до змін оперативної обстановки та використовує воєнні умови для розвитку нових злочинних схем.

Протидія цьому негативному соціальному явищу - важлива суспільна справа, складова системи забезпечення внутрішньої безпеки держави, побудованої на основі і в дотримання гуманістичних цінностей. Протидія не зводиться тільки до діяльності правоохоронних органів із виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, учасниками яких були

представники цієї категорії осіб. Вона включає в себе цілий комплекс заходів, що запобігають криміналізації молоді. Причому ці заходи не повинні зводитися тільки до заходів кримінально-правового впливу, а мають передбачати й дії, що лежать в іншій площині, тобто провадиться державою і суспільством у сфері виховання, зайнятості тощо. Особливістю системної діяльності з протидії є те, що вона має бути орієнтована не тільки на виявлення фактів злочинів, запобігання їх наслідкам, притягнення винних до відповідальності, а й на профілактику цих злочинів, яка повинна передбачати такий вплив із боку правоохоронних органів на потенційних правопорушників, результатом якого була б їх відмова від злочинної діяльності.

2. Роль правоохоронних органів у протидії молодіжній злочинності в умовах правового режиму воєнного стану: інформаційно-аналітичне забезпечення ОРД, тактика отримання достовірної інформації, етичні та правові межі її використання.

В умовах воєнного стану правоохоронні органи України виконують не лише класичні функції із забезпечення правопорядку, а й додаткові завдання, пов'язані з обороною держави, зокрема:

- участь у територіальній обороні;
- ідентифікація воєнних злочинців;
- розшук безвісти зниклих осіб;
- розмінування територій;
- розшук активів держави-агресора;
- забезпечення евакуації цивільного населення.

Разом із тим, протидія молодіжній злочинності здійснюється в надзвичайно складних умовах, особливо на територіях, наближених до зони бойових дій або тимчасово окупованих.

Звертаємо увагу на проблеми в зазначеному питанні, які окреслює В. Бабакін в матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року), зокрема вчений цілком справедливо зазначає, що покладені на правоохоронні органи України завдання щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, зокрема серед молоді, реалізуються недостатньо результативно. У протидії вказаним злочинам не повною мірою використовуються можливості оперативно-розшукової діяльності, яка забезпечує припинення злочинної діяльності молоді та молодіжних злочинних угруповань на стадії замислу, підготовки і замаху. Також правоохоронним органам необхідно удосконалювати стратегію і тактику, методи

і форми ОРД у дослідженому напрямі. Також під час воєнного стану правоохоронним органам потрібно проводити постійний моніторинг, прогнозування дії окремих кримінально налаштованих молодих осіб, груп та угруповань, які можуть нанести шкоду для життя та здоров'я людини та громадянина, а також надавати ворогу інформацію щодо дислокації Збройних Сил України та критичної інфраструктури міст; здійснювати постійний контроль стану оперативної обстановки на території, лінії, напрямі оперативного обслуговування і недопущення створення неформальних та інших незаконних чи криміналізованих молодіжних об'єднань; здійснювати збір значимої інформації відносно кримінально активних молодих осіб, зокрема й раніше засуджених, а також осіб, які підтримують збройну агресію 27 проти України та ін. [3, с. 25-27].

Отже, сучасні соціально-економічні та воєнно-політичні умови в Україні зумовлюють істотне зростання криміногенних ризиків у молодіжному середовищі. Молодь є однією з найбільш соціально та психологічно вразливих категорій населення, що підвищує імовірність її залучення до протиправної діяльності, зокрема:

- злочинів майнового і насильницького характеру;
- незаконного обігу наркотичних засобів;
- участі у деструктивних інтернет-спільнотах;
- діяльності організованих молодіжних угруповань.

З урахуванням сучасних викликів для підвищення ефективності протидії молодіжній злочинності, правоохоронним органам необхідно:

- удосконалювати стратегію і тактику оперативно-розшукової діяльності;
- здійснювати постійний моніторинг криміногенної ситуації;
- прогнозувати поведінку кримінально налаштованих молодих осіб;
- здійснювати контроль за формуванням неформальних та криміналізованих молодіжних об'єднань;
- проводити системну індивідуальну та загальну профілактику;
- розширювати міжвідомчу взаємодію.

Протидія молодіжній злочинності в умовах воєнного стану є складовою системи національної безпеки та одним із ключових чинників збереження державності, громадянської стабільності й правопорядку в Україні.

За таких умов особливого значення набуває своєчасне виявлення криміногенних тенденцій та формування ефективної системи запобігання злочинності серед молоді.

Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності (ІАЗ ОРД) у сфері протидії молодіжній злочинності доцільно розглядати як

комплекс взаємопов'язаних організаційних, інформаційних та аналітичних заходів, що здійснюються уповноваженими суб'єктами з метою:

- збирання оперативно-розшукової інформації;
- її накопичення, перевірки та систематизації;
- аналітичної обробки та узагальнення;
- прогнозування криміногенних процесів у молодіжному середовищі.

Основним призначенням ІАЗ ОРД є забезпечення оперативних підрозділів достовірною, повною, актуальною та структурованою інформацією, необхідною для прийняття обґрунтованих тактичних і управлінських рішень. Отримання оперативно-розшукової інформації є початковим і базовим етапом інформаційно-аналітичної роботи. Воно полягає у пошуку, фіксації та первинній перевірці відомостей про:

- підготовку, вчинення або вчинені злочини;
- осіб, причетних до протиправної діяльності;
- криміногенні процеси в молодіжному середовищі.

До традиційних джерел оперативної інформації належать:

- звернення громадян;
- матеріали оперативних обліків;
- агентурні повідомлення;
- результати оперативно-розшукових заходів;
- матеріали досудового розслідування;
- інформація інших правоохоронних органів.

Сучасна молодь є високодиджиталізованою соціальною групою, основна комунікація якої відбувається у цифровому середовищі. Соціальні мережі, месенджери та онлайн-платформи виступають не лише каналами спілкування, а й середовищем поширення криміногенного та деструктивного контенту [5].

Цифрове комунікативне середовище молодіжних груп характеризується:

- високою інтенсивністю комунікації;
- швидким поширенням інформації;
- автономністю та анонімністю користувачів;
- глобальним доступом до інформаційних ресурсів.

У зв'язку з цим особливого значення набуває аналіз так званих «цифрових слідів», зокрема:

- моніторинг соціальних мереж та інтернет-спільнот;
- аналіз контенту, що пропагує насильство, наркотики, екстремізм;
- виявлення каналів вербування молоді до злочинної діяльності;
- ідентифікація лідерів та координаторів молодіжних угруповань.

Моніторинг цифрової комунікації молодіжних груп є важливим елементом початкового етапу інформаційно-аналітичної роботи.

Його основними завданнями є:

- раннє виявлення криміногенних тенденцій;
- ідентифікація груп підвищеного ризику;
- фіксація каналів поширення протиправного контенту;
- формування профілю загроз;
- підготовка аналітичних висновків для прийняття управлінських рішень.

Моніторинг здійснюється шляхом аналізу відкритих джерел [22]:

- публічних профілів у соціальних мережах;
- відкритих груп і форумів;
- доступних статистичних та аналітичних звітів;
- матеріалів громадських і дослідницьких організацій.

Систематизація оперативно-розшукової інформації полягає в упорядкуванні отриманих відомостей із використанням технічних і програмних засобів. Інформаційну основу діяльності оперативних підрозділів становлять автоматизовані інформаційні системи, які забезпечують:

- облік оперативної інформації;
- накопичення та зберігання масивів даних;
- пошук та узагальнення відомостей;
- формування аналітичних продуктів;
- оцінювання криміногенних ризиків.

Поєднання даних ЄРДР, оперативно-криміналістичних обліків, звернень громадян, інформації інших органів та відкритих джерел створює основу для комплексного аналізу криміногенної ситуації в молодіжному середовищі.

Інформаційно-аналітичне забезпечення ОРД здійснюється виключно в межах чинного законодавства України з дотриманням принципів:

- законності;
- поваги до прав і свобод людини;
- конфіденційності;
- пропорційності втручання у приватне життя.

До основних правових і етичних обмежень належать:

- недопустимість незаконного втручання в особисте і сімейне життя;
- заборона збору інформації без правових підстав;
- дотримання режиму захисту персональних даних;
- використання інформації виключно в цілях ОРД та кримінального провадження;

- забезпечення балансу між публічними та приватними інтересами.
Особливого значення набуває захист прав неповнолітніх як найбільш уразливої категорії населення.

Ефективне ІАЗ ОРД дозволяє:

- своєчасно виявляти криміногенні тенденції;
- прогнозувати розвиток злочинних проявів;
- ідентифікувати організаторів та активних учасників угруповань;
- запобігати злочинам на ранніх стадіях;
- формувати обґрунтовані управлінські рішення.

Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення є ключовим інструментом сучасної оперативно-розшукової діяльності у сфері протидії молодіжній злочинності та важливою складовою державної політики у сфері безпеки.

3. Організаційні та тактичні особливості проведення допиту підозрюваних при розслідуванні групових злочинів неформальної молоді: особливості отримання інформації, забезпечення законності, недопущення порушень прав людини.

Не занурюючись у детальний аналіз підходів до розуміння теоретичної сутності допиту, зазначимо, що ознайомлення із юридичною літературою демонструє однотайність у підходах вчених-криміналістів щодо цієї слідчої (розшукової) дії, яка традиційно розглядається як інформаційно-психологічний процес спілкування, спрямований на отримання інформації (фактичних даних, усних відомостей) про відомі допитуваному обставини справи, які мають доказове значення. При цьому мета, об'єкт, форма отримання відомостей обумовлюється загальним тактичним завданням - отримання повних і правдивих показань і зведення до мінімуму можливостей мимовільних перекручень. Окрім цього, як цілком слушно зауважують М. Климчук та Я. Фурман, окреслюючи тактичні особливості допиту як слідчої дії [6, с. 175], слід враховувати, що інформація, яка передається під час допиту не позбавлена «особистісного» відтінку, оскільки її сприйняття, фіксування у пам'яті має низку особливостей, обумовлених віковими особливостями, психічним та психологічним станом,

моральними принципами та освітнім рівнем особи, що допитується, часом та місцем проведення тощо.

Виходячи із загальних положень криміналістичної тактики допит, як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, складається з трьох етапів:

- *підготовка до проведення (підготовчий)*, спрямований на вирішення слідчим організаційних питань та детальну алгоритмізацію дій (організаційно-підготовчі заходи дозволяють уникнути його поверховості та безрезультативності);
- *безпосередній (робочий)* - безпосередня процесуальна форма спілкування, змістом якої є одержання інформації, що стосується розслідуваної події;
- *заключний*, під час якого аналізується та фіксується хід та результат допиту.

Окреслюючи підготовчий етап проведення допиту особи, яка є підозрюваною у вчиненні кримінального правопорушення, слід підтримати слушне зауваження М. Климчука, Я. Фурман, В. Шепітько, які зазначають, що з метою поставлених цілей слідчий повинен підготуватися до проведення допиту, і враховуючи той факт, що допит є найбільш індивідуальною слідчою (розшуковою) дією залежно від ситуації правильно обрати найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або найбільш доцільну лінію поведінки, тобто тактичні прийоми, які за своєю сутністю мають сприяти виявленню інформаційного матеріалу та встановленню істини у справі [6, с. 175, 7 с. 82].

Враховуючи напрацювання криміналістичної літератури щодо організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту (дослідження А. Волобуєва, М. Климчука, О. Кремінського, Л. Омельчук, А. Плосконоса, К. Чаплинського та ін.), а також поділяючи позицію К. Чаплинського, який слушно пропонує у підготовці до допиту виділяти три рівні:

- пізнавальний (вивчення матеріалів кримінальної справи та особи злочинця, ознайомлення з оперативно-розшуковою інформацією);
- прогностичний (визначення кола осіб, які підлягають допиту та послідовність їх проведення);
- синтезуючий (визначення місця і часу проведення слідчої дії, способу виклику на допит, складання плану допиту) [8, с. 143].

Вважаємо за доцільне слідчому застосовувати комплекс організаційно-підготовчих заходів до допиту підозрюваної особи при розслідуванні групових злочинів неформальної молоді, серед яких:

1) *ретельне і всебічне вивчення слідчим матеріалів справи*, що містяться у протоколах слідчих дій та інших матеріалах справи, пов'язані з оглядом місця події, відеозаписи та фотографії, протоколи огляду речових доказів та допитів

потерпілих. Слід зауважити, що при розслідуванні даної категорії справ, слід приділи увагу аналізу наявної інформації щодо місця вчинення дій, оскільки це дозволить не лише визначитися із майбутньою тактикою допиту, але й «намітити» можливі шляхи отримання інформації, якої бракує для подальшого розслідування.

2) *визначення предмету допиту*. Це дозволить заздалегідь сформулювати найбільш важливі запитання, продумати майбутній допит підозрюваного до дрібних деталей та визначитися із системою найбільш доцільних тактичних прийомів. Враховуючи специфіку допиту підозрюваних, які вчиняють кримінальне правопорушення одноособово або у складі угруповання, при визначенні предмету допиту необхідно вивчити та враховувати обставини щодо особи підозрюваного (вік, рівень інтелекту, схильності, темперамент, спосіб життя, особливості поведінки осіб, які вчиняють такі злочини тощо), проаналізувати причини та умови, що сприяли вчиненню злочину.

Як слушно зауважує А. Масалітін інформацію про підозрюваного 16-22 років можна отримати з Інтернету, соціальних мереж, відео сервісів [9, с. 145]. Цю інформацію, як і інформацію, отриману під час інших допитів, (свідків, потерпілих), огляду місця події, обшуків та інших процесуальних дій, слідчий використовує під час допиту підозрюваних.

Враховуючи той факт, що допит є слідчою (розшуковою) дією, без якої не може обійтися розслідування майже жодного кримінального правопорушення, адже показання підозрюваних є тим джерелом доказів, від якого найчастіше залежать подальші перспективи та хід розслідування, встановлення «цілісної картини» кримінального правопорушення, а його тактичним прийомам присвячено досить велику кількість наукових праць (дослідження І. Биховського, Л. Карнеєвої, В. Комаркова, В. Коновалової, К. Чаплинського, М. Яблокова та ін.), вважаємо за доцільне окреслити ключові підходи до допиту підозрюваних при розслідуванні групових злочинів неформальної молоді крізь призму можливостей, які створює впровадження процесуального інтерв'ю, адже згідно з дослідженням «Розкажи мені, що сталося, або зізнайся» (2020 р.), 61% слідчих повністю або радше погоджуються з тезою, що успішним допит можна вважати лише тоді, коли підозрювана особа розповіла про всі обставини вчиненого нею злочину, тобто зізналася. І таке ставлення до допиту як інструменту досудового розслідування має свої окремі причини, однією з яких є фрагментарна та застаріла система підготовки правоохоронців з питань проведення допитів [11, с. 114-115]. Беручи до уваги особистість правопорушника (зазвичай це особи чоловічої статі віком від 14 до 35 років, не одружені, мають середню освіту, іноді вищу та є членами офіційного або неформального клубу). Непоодинокими є

випадки, коли зазначені особи мають розлади психіки, можна навіть казати про «дефекти психічного самовладання» [11, с. 109], враховуючи складність і специфіку допиту підозрюваних, які входять до молодіжного угруповання, вважаємо за доцільне зупинитися на ключових аспектах зміни парадигми комунікації при безпосередньому проведенні зазначеної процесуальної дії. Цілком справедливим вбачається зауваження Ю. Белоусова, А. Орлеана, Т. Філоненка, які наголошують на тому, що в Україні практика проведення допитів є спадком обвинувального (accusatorial) підходу, який притаманний країнам з тоталітарним та посттоталітарним режимом, коли слідчий, з метою економії часу, підходить до вибору тактичних прийомів допиту, виходячи з позиції винуватості особи, використовуючи різноманітні психологічні маніпулятивні тактики для отримання згоди підозрюваного у формі зізнання [10].

Обираючи тактику допиту підозрюваних при розслідуванні групових злочинів неформальної молоді, доцільно враховувати світові стандарти його проведення, які, перш за все базуються на використанні непримусових, таких, що відповідають етичним принципам практиках, спрямованих запобігти отриманню зізнання «будь-якою ціною», в тому числі і шляхом порушення прав людини (ізоляції підозрюваного у невеликій кімнаті для переживання тривоги, незахищеності, невпевненості; психологічного тиску, залякування та погроз, використання обману, маніпулювання фактами тощо).

При допиті підозрюваних, які входять до складу молодіжного угруповання, доцільним є застосування методики процесуального інтерв'ю, тобто входження у комунікацію без жодних упереджень шляхом демонстрації доброзичливого та неупередженого ставлення, щирої зацікавленості цінностями відповідного угруповання та встановлення психологічного контакту.

4. Забезпечення прав потерпілих на доступ до інформації під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави, необхідно зауважити, що однією з вимог до кримінального процесуального законодавства є його функціональна спроможність бути реальним процедурним механізмом попередження негативних наслідків кримінальної процедури для потерпілого [13, с. 69]. Сучасний розвиток правничої науки характеризується тенденціями, які, як цілком справедливо наголошують І. Антюк, Д. Клепка, А. Крижановський, О. Новіков, С. Сорока, А. Хоцька, О. Щиголь, наразі спостерігаються у кримінальному процесі: поступовим переходом від обвинувального характеру кримінального провадження, де вся увага сфокусована на

підозрюваному/обвинуваченому, до компенсаційного характеру, який передбачає, що саме потерпілий та його права і свободи є пріоритетними (окремі науковці навіть пропонують виокремити самостійну засаду кримінального провадження - процесуальний віктимцентризм, змістом якої є закріплення механізмів якнайкращого забезпечення прав та законних інтересів потерпілого у ході здійснення кримінального провадження) [14, с. 184], акцентують увагу на необхідності реалізації принципів «потерпіло-орієнтованого» підходу в кримінальному правосудді та комплекс заходів для його реалізації, зокрема, при розслідуванні воєнних кримінальних правопорушень [15, с. 260].

Враховуючи специфіку злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) проти життя та здоров'я особи, розглянемо рекомендації, розроблені міжнародними та національними інституціями, науковцями, юристами, які можуть стати базисом для формування підходу, орієнтованого на потерпілого, що дозволить ліквідувати диспропорцію обсягів процесуальних прав потерпілого та обвинуваченого при розслідуванні злочинів зазначеної категорії.

Серед найбільш суттєвих прогалин у законодавстві, що суттєво ускладнюють, а іноді унеможливають ефективний захист прав потерпілого визнаються:

- відсутність чітко врегульованої процедури визнання особи потерпілою у рамках кримінального провадження, що ускладнює набуття особою відповідного процесуального захисту з метою своїх прав та законних інтересів, ситуації відмови фактичним потерпілим у визнанні їх потерпілими у рамках кримінального провадження через невідповідність встановленим критеріям [16, с. 201];

- формальний характер прав потерпілого (так, видається цілком слушним зауваження С. Сороки, А. Крижановського, які зазначають, що хоча потерпілому і вручають пам'ятку про процесуальні права та обов'язки, але потерпілі не завжди користуються своїми правами [17]);

- відсутність професійного адвоката, що впливає на активність потерпілих щодо захисту своїх прав. У разі необхідності потерпілому слід надати соціальну допомогу, оскільки він повинен мати доступ до спеціальних систем підтримки (медичної, соціальної, психологічної допомоги [18]);

- дисбаланс у питанні збору доказів (поділяємо позицію О. Щиголь, що поза увагою законодавця залишається питання пошуку та збору потерпілим доказів, які згодом можуть бути подані на підставі п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК України. Наразі у КПК України центральними суб'єктами збирання доказів є саме органи досудового розслідування [18, с. 290-291]. Зважаючи на незворотність

європейського курсу України, отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС, варто звернути увагу на європейські стандарти виміру прав потерпілих, що можуть стати орієнтиром як для удосконалення вітчизняного кримінально-процесуального законодавства, так і слідчої практики при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). Передусім зауважимо на ключових пріоритетах задекларованих у Стратегії ЄС щодо прав потерпілих (2020-2025), серед яких:

- 1) ефективна комунікація з потерпілими та безпечне середовище для повідомлення про злочини;
- 2) покращення підтримки та захисту найбільш уразливих потерпілих;
- 3) кращі можливості потерпілих у питанні виплати компенсації;
- 4) зміцнення співпраці та координації між усіма відповідними учасниками/цями;
- 5) посилення міжнародного виміру прав потерпілих [19].

Основними документами, що містять міжнародні стандарти фізичного та психологічного захисту потерпілих, є: Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року (надалі - Директива), що встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту постраждалих від злочинів і замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/ЖНА (Директива про права потерпілих) - передбачає **право на доступ до інформації**, право на підтримку та захист відповідно до індивідуальних потреб потерпілих, а також комплекс процесуальних прав; Директива Ради 2004/80/ЄС від 29 квітня 2004 року щодо компенсації постраждалим від злочинів (Директива про компенсацію), Директива 2011/99/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про Європейський захисний ордер та рекомендація Rec (2005) 9 комітету міністрів ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям.

Перш за все зупинимося на аналізі положень Директиви для взаємодії з потерпілим під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань): право на отримання інформації з першого контакту з компетентним органом задля забезпечення можливості користуватися правами, зокрема надання основної інформації про доступ до медичної підтримки, будь-якої фахової підтримки, в тому числі психологічної підтримки та альтернативного житла (ст. 4), право на доступ до служб підтримки постраждалих та підтримку служб підтримки постраждалих: інформаційну, консультаційну, емоційну (ст.ст. 8, 9), права у разі прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи (ст. 11), право

на гарантії в контексті послуг відновного правосуддя (ст. 12), право на захист, втому числі від вторинної та повторної віктимізації, від залякування та помсти, у тому числі від ризику емоційної чи психологічної шкоди, а також для захисту гідності постраждалих під час допиту та надання свідчень (ст. 18), право уникати контакту між постраждалою особою та правопорушником (ст. 19).

Особливу увагу слід зосередити на правилах захисту потерпілих, передбачених ст. 20 Директиви: забезпечення проведення опитування постраждалих без невиправданої затримки після того, як скарга щодо кримінального правопорушення була подана до компетентного органу; кількість допитів постраждалих повинна бути зведена до мінімуму, а допити проводяться лише тоді, коли це вкрай необхідно для цілей кримінального розслідування; медичні огляди повинні бути зведені до мінімуму та проводитися лише у випадках, коли це вкрай необхідно для цілей кримінального провадження. Зазначені правила повинні бути дотримані правоохоронними органами при взаємодії з потерпілими при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Крім того, нові контури цілісного підходу до прав потерпілих в контексті подальшого розвитку та розширення прав потерпілих та послуг для них поза межами кримінального провадження, сформульовані у Рекомендації CM/Rec(2023)2 Комітету міністрів державам-членам щодо прав, послуг і підтримки жертв злочинів, яку було прийнято Комітетом міністрів 15 березня 2023 р. на 1460-му засіданні заступників міністрів, в якій наголошено на важливості забезпечення індивідуальної оцінки жертв злочинів, яка повинна, зокрема, враховувати особисті характеристики потерпілого, вид або характер злочину та обставини його вчинення, з метою визначення конкретних потреб у захисті та питань ефективності процесуальних засобів щодо конкретного потерпілого (ст. 4), та визначено фундаментальні права жертв кримінальних правопорушень.

Розслідування злочинів проти життя та здоров'я, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), має бути зорієнтовано, насамперед, на забезпечення прав та законних інтересів потерпілого [21, с. 830]. Аналіз міжнародних правових принципів і стандартів дозволяє виокремити комплекс заходів за допомогою яких вбачається можливим реалізація зазначеного підходу: інформованість та надання першочергової правової, соціальної та медичної допомоги (зокрема, надання постраждалим особам інформації стосовно їх процесуальних прав, зокрема на захист та отримання компенсації, а також можливості звернення до спеціалізованих служб підтримки, надання інформації про заходи, які можуть бути застосовані правоохоронними органами для захисту

від залякування); фізичний та психологічний захист потерпілих; спеціальна тактика допиту та мінімізація повторної віктимізації (зокрема, слідчим мають враховуватися вікові та психологічні особливості, стан здоров'я та місце проведення допиту (вдома у потерпілого, у закладі охорони здоров'я, де він проходить лікування або у кабінеті слідчого)); використання аудіовізуальних записів для мінімізації допитів; забезпечення відшкодування шкоди.

5. Спеціальна техніка та інформаційне забезпечення розслідування групових злочинів неформальної молоді.

Розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп, вимагає застосування спеціальних технічних засобів. *Спеціальна техніка* - це обладнання, технічні пристрої, транспортні та криміналістичні засоби, які підвищують ефективність розслідування в умовах обмеженості часу, потенційної протидії та тактичних ризиків.

Усталеною є думка, що спеціальну техніку, яка використовується оперативними та слідчими підрозділами, можна поділити на три групи [12, с. 327]:

спеціальна техніка, яка надходить у готовому вигляді (деякі види автотранспорту, апаратура зв'язку, оптико-механічні прилади спостереження, вимірювальні прилади, фото- і відеотехніка, обчислювальна та інша налаштована на спеціальні потреби техніка);

спеціальна техніка, модернізована для виконання специфічних завдань і умов діяльності оперативно-слідчих підрозділів (автозасоби, обладнані радіостанціями, засобами підсилення звуку; засоби маскування та дистанційного управління для різних фото- та відеокамер; персональні ЕОМ, на базі яких створені автоматизовані робочі місця для співробітників оперативних і слідчих підрозділів органів державної безпеки);

спеціальна техніка, розроблена та виготовлена спеціально для оперативно-слідчих органів з найбільш повним урахуванням специфіки їхніх завдань та умов роботи.

Завдяки використанню спеціальної техніки вирішують такі основні завдання:

- ✓ Запобігання злочинам (охоронні сигналізації, оперативні обліки).
- ✓ Припинення порушень громадського порядку та хуліганських дій (засоби захисту особового складу, спецоперації).
- ✓ Виявлення речових доказів (пошукові прилади, хімічні пастки під час огляду).

- ✓ Отримання та документування достовірних даних про осіб, причетних до злочинів (апаратура звуко- та відеозапису, прилади спостереження, радіоактивні ізотопи).
- ✓ Проведення оперативно-розшукових заходів щодо затримання правопорушників (радіозв'язок, прилади нічного бачення, оперативне дактилоскопіювання).
- ✓ Ефективне управління оперативними групами (радіостанції для мобільності та маневреності).

Аналіз причин скоєння злочинів та умов, що сприяють їх вчиненню (обчислювальна техніка для аналізу даних та прогнозування).

Застосування деяких видів спеціальної техніки під час розслідування групових злочинів неформальної молоді:

- Водомети, бронемашини та інші спецзасоби - використовуються для припинення масових заворушень, групових нападів, затримання озброєних осіб (ЗУ «Про національну поліцію», ст. 45).

- Електрошокери - застосовуються для зупинки групових дій, відбиття нападу, з можливістю комбінованого використання з іншими засобами.

- Засоби індивідуального захисту - бронежилети (клас від 1 до 6+, захист від куль та уламків), шоломи (протиударні та балістичні), респіратори, протигази, спеціальне взуття та наколінники.

Інформаційне забезпечення – це аналітична діяльність слідчих, прокурорів та оперативних співробітників, спрямована на виявлення, документування та аналіз злочинної діяльності молодіжних неформальних груп.

Джерела інформаційного забезпечення:

1. Інформаційні системи - криміналістичні обліки, бази даних.
2. Матеріали кримінального провадження - протоколи, свідчення, результати експертиз.
3. Матеріали оперативно-розшукової справи - інформація, зібрана під час слідчих та оперативних заходів.
4. Відкриті джерела інформації - соціальні мережі, Інтернет-ресурси, публічні бази даних.

Завдання інформаційного забезпечення:

- встановлення осіб, причетних до злочинів;
- аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів;
- підготовка матеріалів для ефективного планування оперативних заходів;
- використання сучасних аналітичних методів для прогнозування та профілактики правопорушень.

Використана література:

1. Молодь України: виклики та адаптація в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичні матеріали до державної доповіді про становище молоді в Україні / В. О. Радкевич, М. А. Пригодій, Т. М. Герлянд, О. А. Тітова, В. А. Кручек, О. В. Лапа, Д. О. Закатнов, Л. А. Лупаренко. Київ : Інститут професійної освіти НАПН України, 2025. 37 с.
2. Cedos. Центр досліджень соціальних трансформацій 2024. Вплив війни на молодь в Україні. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/> (дата звернення: 11.12.2025).
3. Бабакін В. Протидія молодіжній злочинності як елемент національної безпеки в умовах воєнного стану. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 7 липня 2023 р.). Кропивницький, 2023. С. 23-27.
4. Офіс Генерального прокурора України. Статистичні дані URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 22.06.2023).
5. Пирожкова Ю. В., Ларкін М. О., Мельковський О. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності у протидії молодіжній злочинності: правові та організаційно-технологічні аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2026. № С. 345-354.
6. Климчук М. П., Фурман Я. В. Тактичні особливості допиту підозрюваних - членів організованих злочинних угруповань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 174-177. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2017/45.pdf (дата звернення: 22.06.2023).
7. Настільна книга слідчого / М. П. Панов, В. М. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2011. 736 с.
8. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 2006. 416 с.
9. Масалітін А. О. Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 190 с.
10. Пирожкова Ю. В. Допит при розслідуванні хуліганства, вчиненого футбольними уболівальниками крізь призму дотримання прав людини. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі:*

проблеми та шляхи їх вирішення. матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 черв. 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 113-115.

11. Ларкін М. О. Криміналістична характеристика хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами). *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 4. С. 107-111.

12. Ларкін М. О., Пирожкова Ю. В. Спеціальна техніка та інформаційне забезпечення розслідування групових злочинів неформальної молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2025. Вип. 92(4). С. 326-331.

13. Єдність судової практики у вимірі стандартів якості кримінального процесуального законодавства України : монографія / за заг. ред. О. Г. Шило. Харків : Право, 2021. 351 с.

14. Щиголь О. В. Нова концепція процесуального становища потерпілого та його представників у кримінальному провадженні з урахуванням засади процесуального віктимцентризму. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 177-185.

15. Клепка Д., Новіков О. Питання забезпечення прав потерпілих під час розслідування воєнних злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 253-26.

16. Антюк І. П., Хоцька А. А. Забезпечення прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. *Наукові записки. Сер. : Право*. Вип. 16. 2024. С. 198-203.

17. Сорока С. О., Крижановський А. С. Захист прав потерпілого під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Сер. : Юридичні науки. 2019. Вип. 23. С. 114-122.

18. Нор В. Т. Удосконалення процесуального статусу потерпілого від злочину та системи гарантій захисту його прав і законних інтересів. URL: <http://radnuk.info/component/content/article/24955> (дата звернення 12.12.2025).

19. Щиголь О. Забезпечення прав потерпілого на збирання та подання доказів під час досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 289-295.

20. Стратегія ЄС щодо прав потерпілих (2020-2025). URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2023/09.1> (дата звернення 12.12.2025).

21. Пирожкова Ю. В., Верлос Н. В., Мельковський О. В. Захист прав потерпілих під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 5. Т. 1. С. 825-830.

22. Пирожкова Ю. В. Моніторинг ризиків цифрової комунікації молодіжних груп як інформаційно-аналітичний інструмент на початковому етапі роботи оперативних підрозділів: баланс безпеки та прав людини. *Актуальні проблеми правової науки та правоохоронної діяльності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22 грудня 2025 р.). Запоріжжя, 2025. С. 38-40.